
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	17
---------------	----

1. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΔΙΟ	21
---	-----------

1.1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ	23
--	-----------

1.1.1. Η αναγκαιότητα της αγωγής	24
--	----

α. Ανθρωπολογικά δεδομένα	25
---------------------------------	----

β. Κοινωνικά δεδομένα	29
-----------------------------	----

1.1.2. Τα όρια και οι δυνατότητες της αγωγής	38
--	----

α. Πειραματικές έρευνες σε ζώα	40
--------------------------------------	----

β. Περί κληρονομικότητας: Βασικές έννοιες	46
---	----

γ. Η νοημοσύνη ως κληρονομικό ή μη μέγεθος	50
--	----

δ. Διαπιστώσεις - επισημάνσεις	57
--------------------------------------	----

1.2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ	59
---	-----------

1.3. ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΙ ΟΡΟΙ	65
---	-----------

1.3.1. Αγωγή	66
--------------------	----

α. Περιορισμένη έννοια της αγωγής (η αγωγή ως συστηματική ενέργεια)	67
--	----

β. Ευρεία έννοια της αγωγής (η αγωγή ως αλληλεπίδραση) ..	68
---	----

γ. Αυτοαγωγή	70
--------------------	----

1.3.2. Μόρφωση	72
----------------------	----

1.3.3. Μάθηση	73
---------------------	----

1.3.4. Διδασκαλία	74
-------------------------	----

1.3.5. Εκπαίδευση	75
-------------------------	----

1.3.6. Παιδεία	76
----------------------	----

1.3.7. Κατάρτιση	76
------------------------	----

1.3.8. Σύνοψη ανασκόπηση των παιδαγωγικών όρων	77
--	----

1.4. ΚΛΑΔΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.	78
1.4.1. Εφαρμοσμένη (πρακτική) Παιδαγωγική	78
1.4.2. Θεωρητική Παιδαγωγική	81
1.5. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ . . .	85
1.5.1. Παιδαγωγική και Φιλοσοφία	86
1.5.2. Παιδαγωγική και Ψυχολογία	87
1.5.3. Παιδαγωγική και Κοινωνιολογία	90
1.6. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ	
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.	91
1.6.1. Η εξέλιξη της διεθνούς παιδαγωγικής σκέψης	
και πράξης.	91
1.6.2. Η εξέλιξη της ελληνικής παιδαγωγικής σκέψης	
και πράξης.	104

2. ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ . . . 117

2.1. Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ	121
2.1.1. Ετυμολογικά στοιχεία.	121
2.1.2. Η μέθοδος	125
2.1.3. Η ερμηνευτική μέθοδος	
στην Παιδαγωγική Επιστήμη	128
2.1.4. Ερμηνευτική και εκπαιδευτική πολιτική	134
α. Νομικά κείμενα: Εφαρμογή ή κριτική προσέγγιση	
των νόμων.	134
β. Οι λόγοι των πολιτικών: Η αποδεκτικότητα	
των αναφορών	137
γ. Η περίπτωση των εισηγητικών εκθέσεων	138
2.2. Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ.	139
2.3. ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.	143
2.4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ.	146
2.4.1. Παρατήρηση	146
α. Αυτοπαρατήρηση	147
β. Ετεροπαρατήρηση.	148
γ. Καταγραφή της παρατήρησης	149
δ. Είδη παρατήρησης	151
2.4.2. Το πείραμα	151
α. Ιστορικά στοιχεία	151

β. Ορισμός του πειράματος και τρόπος διεξαγωγής του	152
γ. Τεχνικές σχηματισμού ισοδύναμων ομάδων	154
δ. Ιδιότητες του πειράματος	159
ε. Πιθανά λάθη	160
2.4.3. Συνέντευξη - Ερωτηματολόγιο	161
α. Η συνέντευξη	162
β. Το ερωτηματολόγιο	163
2.4.4. Τα τεστ	164
2.4.5. Ο ρόλος της στατιστικής	167
2.5. ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	168
2.5.1. Τα παραδοσιακά ερευνητικά παραδείγματα: Αντίθεση ή σύνθεση;	170
2.5.2. Η Κριτική Θεωρία	179
2.5.3. Σχεδιασμός και οργάνωση της έρευνας	187
2.6. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	189
3. ΣΧΟΛΕΙΟ, ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	199
3.1. ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ: ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	201
3.1.1. Σχολείο και κοινωνία	201
3.1.2. Η γένεση του σχολείου	206
3.2. ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	216
3.2.1. Η φύλαξη και προστασία των παιδιών	216
3.2.2. Η λειτουργία παροχής προσόντων και εξειδίκευσης	218
3.2.3. Η ιδεολογική ή νομιμοποιητική λειτουργία	219
3.2.4. Η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου	221
3.3. ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	222
3.3.1. Το αναλυτικό πρόγραμμα	222
3.3.2. Τρόπος οργάνωσης της σχολικής ζωής	223
3.4. ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	226
3.4.1. Αποτύπωση και μετασχηματισμοί της ανισότητας	228
3.4.2. Α' Φάση: Η αποτύπωση της κοινωνικής ανισότητας στην προσωπικότητα του παιδιού	229
α. Ο κοινωνικός χαρακτήρας των ατόμων	229
β. Η ανάπτυξη των ικανοτήτων	231
γ. Το μορφωτικό κεφάλαιο και η σημασία του	233

3.4.3. Β' Φάση: Η κοινωνική ανισότητα μετασχηματίζεται σε εκπαιδευτική ανισότητα.	234
α. Άνισες αφητηρίες κατά την ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα	234
β. Ο ρόλος των αναλυτικών προγραμμάτων και των περιεχομένων μάθησης	236
γ. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών	236
3.4.4. Γ' Φάση: Από την εκπαιδευτική στην κοινωνική ανισότητα	239
3.5. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΧΟΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	240
3.6. ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟ ΠΛΕΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	244
4. ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΖΕΥΓΟΣ: ΜΑΘΗΤΗΣ-ΔΑΣΚΑΛΟΣ	255
4.1. Ο ΜΑΘΗΤΗΣ	257
4.1.1. Σημεία-καμπές στη μαθητική σταδιοδρομία των παιδιών ..	258
α. Η πρώτη εγγραφή.	258
β. Η αλλαγή εκπαιδευτικής βαθμίδας	264
4.1.2. Ο μαθητής και τα μαθήματα που προτιμά	268
4.1.3. Μαθητής και σχολική επίδοση.	270
4.1.4. Οι δύσκολοι μαθητές	274
4.2. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ	276
4.2.1. Η ιδεαλιστική εικόνα του εκπαιδευτικού	277
4.2.2. Οι τυπολογίες των εκπαιδευτικών	281
4.2.3. Ο ιδανικός εκπαιδευτικός από τη σκοπιά των μαθητών ...	285
4.2.4. Από την ιδεαλιστική στη ρεαλιστική εικόνα του εκπαιδευτικού	287
4.2.5. Συγκρούσεις στον ρόλο του εκπαιδευτικού	295
α. Συγκρούσεις στον ρόλο του δασκάλου	297
β. Ο παιδαγωγικός και ο δημοσιοϋπαλληλικός ρόλος	298
4.3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ	303
4.3.1. Επιστημονική κατάρτιση	304
4.3.2. Σωστή προπαρασκευή.	310
α. Επιστημονική πλευρά	311
β. Παιδαγωγική πλευρά.	311
γ. Ψυχολογική πλευρά.	312
δ. Διδακτική πλευρά	312

4.4. <i>ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ</i>	313
4.4.1. Το εργασιακό πλαίσιο των Ελλήνων εκπαιδευτικών	322
4.4.2. Παράγοντες που παρεμποδίζουν τον Έλληνα δάσκαλο	331
4.4.3. Συνολική θεώρηση του Έλληνα δασκάλου	336

5. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ 345

5.1. <i>ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ</i>	347
5.1.1. Η παιδαγωγική αγάπη	348
5.1.2. Η αυθεντία του εκπαιδευτικού	353
5.1.3. Η συμπεριφορά του εκπαιδευτικού	359
α. Είδη συμπεριφοράς	360
β. Επιπτώσεις στους μαθητές	366
γ. Παράγοντες που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών	370
5.2. <i>ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ</i>	372
5.2.1. Η εσωτερική επικοινωνία δασκάλου-μαθητή	373
α. Πείραμα σε ζώα	373
β. Πείραμα στη σχολική αίθουσα	375
γ. Οι έρευνες των Broughy και Good	377
δ. Σημεία στα οποία διαφοροποιείται η συμπεριφορά	380
ε. Ο τρόπος με τον οποίο δρουν οι προσδοκίες	383
στ. Συμβαίνει το ίδιο με όλους τους εκπαιδευτικούς;	386
ζ. Παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση των προσδοκιών	388
η. Πρακτικά συμπεράσματα για τη σχολική πράξη	394
5.2.2. Διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των μαθητών	396
α. Το κοινωνιογράφημα και η σημασία του για την εκπαιδευτική πράξη	396
β. Ιστορική ανασκόπηση	398
γ. Το κοινωνικο-πολιτισμικό προφίλ της τάξης	399
δ. Η μέθοδος	402
ε. Διαπιστώσεις της έρευνας	410
στ. Τελικές παρατηρήσεις - αξιολόγηση	412

6. ΣΚΟΠΟΙ, ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ 415

6.1. <i>ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΙΔΕΩΔΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ, ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ</i>	418
---	-----

α. Το ατομικό ή ατομικιστικό ιδεώδες	421
β. Το κοινωνικό ή κοινωνιοκρατικό ιδεώδες	422
γ. Το ανθρωπιστικό ιδεώδες	423
δ. Το θρησκευτικό ή μεταφυσικό ιδεώδες	424
6.2. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΚΟΠΩΝ	426
6.3. ΤΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	431
α. Η ακαδημαϊκή θεωρία	434
β. Η θεωρία της κοινωνικής αποτελεσματικότητας	436
γ. Η θεωρία της κοινωνικής αναδόμησης	437
δ. Η θεωρία της μελέτης του παιδιού	438
6.4. ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΛΗΣ ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΧΩΝ	440
6.5. ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΚΟΠΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΤΟΧΩΝ	448
6.6. ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ	452
6.7. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΧΟΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	456
6.8. ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ	462
6.9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	469
α. Σύνταγμα	471
β. Εκπαιδευτικός νόμος	473
γ. Προεδρικά διατάγματα	475
δ. Σχολικά εγχειρίδια	480
7. ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ	487
7.1. Ο ΕΝΣΤΕΡΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ: ΕΝΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	490
7.2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΙΡΗΝΗ	501
7.2.1. Εισαγωγή	501
7.2.2. Ιστορική αναδρομή	503
7.2.3. Η σημερινή κατάσταση	507
7.3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ	512
7.3.1. Εισαγωγή, οριοθέτηση του προβλήματος	512
7.3.2. Ο ρόλος της εκπαίδευσης	515

α. Περιβάλλον και ελληνική εκπαίδευση	516
β. Κριτικές παρατηρήσεις	519
7.3.3. Ο ρόλος της εκπαίδευσης: διαμόρφωση θετικής στάσης . .	520
7.4. ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	523
7.4.1. Εισαγωγή.	523
α. Το εθνικό μοντέλο	528
β. Το μοντέλο της αφομοίωσης	529
γ. Το μοντέλο της ενσωμάτωσης	530
7.5. ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	536
7.5.1. Εισαγωγή.	536
7.5.2. Βασικά κείμενα για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση	540
7.5.3. Κριτική αποτίμηση και ελληνικές προοπτικές.	545
7.6. ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ	550
7.6.1. Ο ρατσισμός (γενικά)	550
7.6.2. Ρατσισμός και επιστήμη - Ευγονική	551
7.6.3. Γενετική: ο «Δούρειος ίππος» για την επαναφορά της ευγονικής.	557
α. Ο βιασμός της φύσης και η αποτροπή της φυσικής εξέλιξης	558
β. Ο περιορισμός της ποικιλότητας.	558
7.7. ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ	559
7.7.1. Εισαγωγή.	559
7.7.2. Τσιγγάνοι: η προέλευση, η κουλτούρα, η ζωή και οι ασχολίες τους.	562
7.7.3. Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα.	569
7.7.4. Εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα	574
7.8. ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΦΑΝΑΡΙΩΝ - ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΔΡΟΜΩΝ	578
7.8.1. Εισαγωγή.	578
7.8.2. Οι μάγκες του ρολογιού	579
7.8.3. Σωφρονιστικά καταστήματα και ιδρύματα αγωγής νέων: η εκπαίδευση των εγκλείστων	582
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	597
– Γενική Παιδαγωγική Θεωρία.	599
– Επιστημολογία και Έρευνα	610
– Εκπαιδευτικός - Μαθητής - Διαπροσωπική Επικοινωνία	616

– Εκπαίδευση και Κοινωνία - Εκπαιδευτική Ανισότητα - Εκπαιδευτική Πολιτική - Διοίκηση και Οργάνωση της Εκπαίδευσης	632
– Διδασκαλία/Μάθηση/Αξιολόγηση - Αναλυτικά Προγράμματα - Θέματα Διδακτικής	657
– Παιδαγωγική Ψυχολογία - Νοημοσύνη και Εκπαίδευση	681
– Ειδική Αγωγή.	686
– Ιστορία της Αγωγής και της Εκπαίδευσης.	693
– Συγκριτική Παιδαγωγική - Εκπαίδευση σε Άλλες Χώρες - Ευρωπαϊκή και Οικουμενική Διάσταση στην Εκπαίδευση	706
– Προσχολική Αγωγή	721
– Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.	723
– Περιβαλλοντική Εκπαίδευση	725
– Αισθητική Αγωγή - Παιδική Λογοτεχνία	727
– Βιβλιογραφικές Συλλογές - Αποδελτιώσεις Περιοδικών	729
– Λεξικά - Εγκυκλοπαίδειες.	730
– Πρακτικά Συνεδρίων	731
– Βιβλιοθήκες	735
– Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις	738

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγγραφή ενός εισαγωγικού βιβλίου αποτελεί ίσως το πιο δύσκολο συγγραφικό έργο που θα μπορούσε κανείς να αναλάβει. Ο συγγραφέας πρέπει κατά κανόνα να φέρει σε επαφή τους νέους φοιτητές με το πολύπλοκο σύστημα γνώσεων μιας επιστήμης άγνωστης σε αυτούς, να τους εισάγει σε νέες έννοιες και να τους καταστήσει ικανούς να πορευθούν σε νέους δρόμους με τη βοήθεια καινούριων ερευνητικών εργαλείων, τα οποία επίσης οφείλει να διδάξει. Το έργο αυτό γίνεται ακόμη πιο δύσκολο όταν, πέραν όλων αυτών, οφείλει όχι μόνο να δώσει στους φοιτητές την επιστημονική γνώση και να τους μυήσει στην επιστημονική έρευνα, αλλά παράλληλα να τους διαποτίσει με το παιδαγωγικό πνεύμα ενός νέου σχολείου και με βάση αυτό να διαμορφώσει παιδαγωγικές συνειδήσεις.

Στο σημείο αυτό μου έρχεται στον νου η αγωνία του μεγάλου δασκάλου, του Ρήγα Βελεστινλή, όπως τη διατυπώνει στον πρόλογο του έργου του «Φυσικής Απάνθισμα»: «Οι παιδαγωγοί ξαπλώνουν με πολλήν έμφασιν τας διδασκαλίας οπού δίδουν εις τους μαθητάς τους, αι οποίαι είναι λέξεις, και πάλιν λέξεις, και αιωνίως λέξεις... Όθεν αφορώντας ο σκοπός μου εις το να οφελήσω το Γένος μου, και όχι προς επίδειξιν να επισωρεύσω λέξεις, (...) έπρεπε να το εκθέσω με σαφήνειαν, όσο το δυνατόν, οπού να το καταλάβουν όλοι...». Ο δάσκαλος του Γένους εκφράζει εδώ την αγωνία του να βρει την κατάλληλη γλώσσα και να εκφραστεί «με σαφήνειαν». Η δική μου αγωνία, πέραν τούτου, είναι να βρω την κατάλληλη επικοινωνιακή τακτική, αυτή τη μορφή της βαθύτερης επικοινωνίας που, όπως προείπα, δεν προσφέρει απλώς και μόνο την ακαδημαϊκή γνώση, αλλά είναι σε θέση να διαμορφώσει παιδαγωγικές συνειδήσεις.

Για τον σκοπό αυτό δεν περιορίζομαι μόνο στις εκατοντάδες των παραπομπών και υποσημειώσεων με τις οποίες τεκμηριώνονται οι παρατιθέμενες γνώσεις, ούτε και στη μεγάλη εκπαιδευτική μου εμπειρία, η οποία απορρέει από τη μακροχρόνια συναναστροφή μου με μαθητές όλων των βαθμίδων, καθώς και από τη συμμετοχή μου σε επιστημονικά συνέδρια και πολλά επιμορφωτικά σεμινάρια εκπαιδευτικών. Πέραν όλων αυτών, χρησιμοποίησα κάτι που δεν συνηθίζεται: το σκίτσο και τη σάτιρα των γελοιογράφων μας. Και εδώ πραγματικά έμεινα έκθαμβος. Πολλά από αυτά που έχει πει η επιστήμη τα έχουν εκφράσει ήδη οι γελοιογράφοι με το δικό τους σκωπτικό τρόπο. Αυτό υπήρξε για μένα μια ενδιαφέρουσα διαπίστωση. Έτσι, ο Quino, ο Μητρόπουλος, ο Αρκάς και ο Φρίξος δίνουν με τα σκίτσα τους μια άλλη πνοή στα δικά μου κείμενα.

Ωστόσο, όλη αυτή η μακροχρόνια εκπαιδευτική εμπειρία που προανέφερα και η ενασχόλησή μου με την έρευνα της ελληνικής παιδαγωγικής σκέψης και πράξης ήταν φυσικό να βρει τη θέση της στις σελίδες του βιβλίου αυτού. Τα περισσότερα παραδείγματα προέρχονται από την ελληνική εκπαίδευση. Εκτός αυτού, στο τέλος κάθε ενότητας παρατίθεται ειδικό κεφάλαιο για την ελληνική πραγματικότητα, και αυτό, από όσο τουλάχιστον γνωρίζομε, συμβαίνει για πρώτη φορά σε ένα ελληνικό εγχειρίδιο Παιδαγωγικής. Με τον τρόπο αυτό δεν επιθυμούμε ασφαλώς να βάλουμε εθνικά όρια στην επιστήμη. Πρόκειται για μια πρώτη προσπάθεια να εξεταστεί η ελληνική πραγματικότητα μέσα από μια θεωρητική οπτική γωνία, μολοντί δεν αποκλείεται το αντίστροφο: να γίνουν θεωρητικές τροποποιήσεις και καταγραφές με βάση την ελληνική εκπαιδευτική εμπειρία.

Το βιβλίο περιέχει επτά βασικά κεφάλαια, που διακρίνονται από αλληλουχία και εσωτερική συνοχή. Στην αρχή επιχειρείται η θεωρητική θεμελίωση της αγωγής και η περιγραφή του ερευνητικού πεδίου της Παιδαγωγικής Επιστήμης (πρώτο κεφάλαιο). Κατόπιν περιγράφονται οι μέθοδοι έρευνας, οι οποίες εντάσσονται σε τρεις ευρύτερες μεθοδολογικές κατευθύνσεις (δεύτερο κεφάλαιο), για να ακολουθήσει (στο τρίτο κεφάλαιο) η ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών υπό τις οποίες προέκυψε το σχολείο και να παρουσιαστεί ο ρόλος τους στις σύγχρονες γραφειοκρατικές κοινωνίες.

Συνεχίζοντας αυτή την πορεία από το όλο στο επιμέρους, αναλύο-

νται στη συνέχεια (τέταρτο κεφάλαιο) τα δύο βασικά σκέλη του παιδαγωγικού ζεύγους, ο μαθητής και ο δάσκαλος, για να προσδιοριστεί κατόπιν (πέμπτο κεφάλαιο) η παιδαγωγική σχέση που οφείλει να διέπει τα δύο αυτά πρόσωπα. Το έκτο κεφάλαιο είναι και αυτό αφιερωμένο στην εσωτερική πλευρά του σχολείου: τους σκοπούς και τους στόχους του, τα προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια με τα οποία επιχειρείται η εκπλήρωση των σκοπών και των στόχων. Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο πραγματευόμαστε κρίσιμα ζητήματα και προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας, προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να κρατήσουμε το σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία, όπως εξάλλου συνάδει με το πνεύμα μιας παιδαγωγικής σκέψης, διαποτισμένης από τον ευρύτερο κοινωνικό και κοινωνιολογικό προβληματισμό.

Αν πέτυχα ή όχι στην προσπάθειά μου αυτή, αν το βιβλίο τούτο «έχει πράγματα να πει» ή όχι, αυτό θα το κρίνουν οι αναγνώστες. Από τη δική μου πλευρά, στις πρώτες αυτές σελίδες, οι οποίες πάντα γράφονται τελευταίες, θα ήθελα ακόμη, να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες. Και πρώτα από όλα σε ποιον άλλο, στη Χρυσούλα. Τη σύζυγό μου, που, πέρα από την πολλαπλή ουσιαστική της συμμετοχή στο βιβλίο αυτό, υπάρχει πίσω από κάθε δημιουργική μου προσπάθεια και τη στηρίζει με τον δικό της αγόγγυστο τρόπο. Να ευχαριστήσω επίσης τον Αντώνη Χουρδάκη, συνάδελφο και φίλο, και τον συνάδελφο Νίκο Παπαδάκη για την ουσιαστική συμβολή και την απεριόριστη συμπαράστασή τους.

Εντελώς ιδιαίτερα αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω επίσης τις εκατοντάδες και τις χιλιάδες των φοιτητών μου, που επί δύο δεκαετίες περίπου παρακολούθησαν τις παραδόσεις μου και μου έδωσαν την ευκαιρία να διασταυρώσω τη γνώση και τη σκέψη μου με τη δική τους νεανική και κριτική σκέψη. Η ανταλλαγή απόψεων και οι συζητήσεις που προκλήθηκαν στα πλαίσια των μαθημάτων αυτών ανατροφοδότησαν συχνά τη σκέψη μου και με βοήθησαν, με τον δικό τους τρόπο, να επανεξετάσω τις θέσεις και τις απόψεις μου. Συχνά, γράφοντας και ξαναγράφοντας αυτό το βιβλίο, είχα την ευκαιρία να αναπλάσω τις συζητήσεις αυτές και να ξαναζήσω αναδρομικά τις στιγμές μιας κορυφαίας επικοινωνίας, η οποία δεν είναι άλλη από τη διδασκαλία.

Ηράκλειο Γενάρης 1999